

Ansiklopedinizin Türkiye'yle ilgili bölümüne gelindiğinde Millî Mücadele döneminde Ankara'daki (Anadolu'daki) sol faaliyetlere de yer vereceğiniz muhakkak.

Bu maddeler yazılırken, nedense, şu hususları hatırlatmak istedim. Hoşgörürsünüz...

1) Ekte gönderdiğim tamimde (Fethi Tevetoğlu'nun, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler kitabından fotokopi) görüldüğü gibi Kâtibi Umumi olarak (Çerkez) Edhem imzası bulunmaktadır. Sağ kanat yazarlarının pek çoğunda bu böyledir. Hasan İzzettin Dinoma'nın -daha sonraki baskılarında değiştirilmemişse- "Kutsal İsyân"ında da aynıdır.

Mete Tuncay konuyla ilgili (Türkiye'de Sol Akımlar 3. Basım, s.151) şöyle yazıyor. Kandemir'in (No 8. Sayı 10, 3 Mayıs 1962, s.297) yaptığı ve Atatürk'ün Kordurduğu T.K.P. kitabında (s.128-29 ve 175-76) tekrarladığı bir tahrifat birçok araştırmacıyı yanıltmıştır. Buna göre, Ankara İstiklâl Mahkemesinde ortaya konulan belgelerden "T.H.İ.F'nin 1 numaralı tamimi'nin altında "(Yeşil Ordu) katib-i umumi (si) (Çerkes) Ethem" imzası vardır. Kısa bizim aşağıda s.188'de çevre içinde aktardığımız belgenin doğrusunda, "kâtibi umumi" imzası (Tokat Mebusu) Nazım'ındır..."

Bütün buna rağmen, sağ kanat eski iddialarında devam etmektedirler. Bu hususta Aclan Sayılğan'da şöyle demektedir. "Gerek bu beyannamenin, gerekse, Nazım Beyin imzasına havi beyannamenin arasında hiç bir fark yoktur. Burada Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü Beyin ifadesi "İstiklâl Mahkemesi" tarafından tespit edilirken bir yanlışlık eseri olarak Ethem yerine Nazım Beyin ismi zapta geçmiştir. Veya Çerkes Ethem de Baytar Salih'in tamiminden sonra, aynı mealde bir tamim kaleme alarak imza atmıştır. (Solum 94 yılı Sayfa:140)

Mete Tuncay'ın araştırmacı kişiliğine güvenmekle beraber, sağın iddiasında bu kadar ısrar etmesine de bir anlam veremiyor, acaba diyorum.

2) Mete Tuncay, yine yukarıda adı geçen kitabında Yeni Dünya Gazetesi'nin, İskişehir'de yayımlandığı günlere ait bir nüshasını bulabildiğini söylüyor. Cemal Kutay da (itibar edilecek bir araştırmacı kişiliği bulunmasa da) diyor ki: "YENİ DÜNYA koleksiyonu bugün, hiç bir yerde yoktur. Değerli bir fikir adamımız olan rahmetli İsmail Suphi Soysallıoğlu'nda olan nüshaları, o günlerin fikir ve politika dünyasının örgü ve muhtevasını açıklayan belge sayılabilecek değerli yazıların yayımlandığına gösteriyor." (Çerkez Ethem Dosyası s.89)"

Bir acaba da bunun için diyorum.

3) Ekli fotokopideki (Yunus Nadi, Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti kitabından) Kara Müdür kimdir? Ethem can derdine düştüğü bir günde Mebus Ağabeyi Reşit Bey'le yaptığı Telgraf görüşmesinde niye bu kadar Kara müdürüm üzerinde duruyor. Bu başka değerlendirmeler için bir ipucu olabilir mi acaba...

Yayınınızın başarılı olması, emeklerinizin boşa gitmemesi temennisiyle, selam ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca, Zeki Sarıhan'ın "Çerkez Ethem'in İhaneti" kitabından bir bölümün fotokopisini gönderiyorum.

Yusuf Büyükbaşaran

Nazangah-Yeşil Dereboyu
Sok. Parlak Apt. 6/7 BURSA

TEL: 212552 (İş) BASIN
İLÂN KURUMU-BURSA

lice gönderdikleri bu 1 numaralı tâmin aynen şu satırları ihtiva ediyordu:

"Yoldaşlar; Anadolu'nun geçirmekte olduğu buhranı ve şark inkılâbının bugün müteveccih olduğu genişleme ve yayılma hedefini dikkat nazarına alan Yeşilordu ve Türkiye Gizli Komünist Partisi Umumî Merkezleri, Üçüncü Enternasyonalca kabul edilmiş olan "Bolşevik" Fırkası programının düstürülâmel ve düsturul inkılâp olmak üzere kabulünü muvâfık görmüş ve her ikisi birleşerek, memleket içindeki bütün içtimâî inkılâp cereyanlarını birleştirmeğe karar vermiştir."

"Büyük Millet Meclisinde teşekkül etmiş ve teşekkülünden beri halka ve halk inkılâbına doğru mâsum adımlarını da atmış olan Halk Zümresi'yle beraber, hepsi birden, diğer teşkilâtın her türlü alâkayı kesmek için: "Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası" adını almıştır. Gazetelerden ilân olunduğu vechile, bu müttehit ve samimî teşkilâtın, son defa teşekkül eden Türkiye Komünist Fırkası ile hiçbir münasebeti yoktur."

"Kapitalizmin ve emperyalizmin beşeriyet için bir belâ olduğuna ve zavallı Anadolu emekçilerinin artık tagallüp ve tahakküm sınıfından kurtulması zamanı gelmiş bulunduğu kani olan "Türkiye İştirâkiyûn Bolşevik Fırkası" bütün cihana saadet ve Türklere artık rahat ve selâmet verecek olan muazzam emekçiler inkılâbında gayet samimî ve gayet doğru olmayı ve ihtirasçı fiil ve şahıslardan kaçınıp sakınmayı en birinci hareket düsturu tanımıştır. Bundan sonra "Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası" bayrağı altında birleşecek olan Anadolu Halk Teşkilâtının da bu samimiyet ve ciddiyeti umde edinmelerini ehemmiyetle tavsiye ederiz. Şurası iyi bilinmelidir ki; yürekten gelmeyen görünüşler ve gösterişler altında saklı hırslar ve emeller dâima felâket getirir ve hiçbir zaman pâyidar olamaz. Yeşilordu Dahili Nizamnâmesi bilhassa onikinci maddesiyle bu hususta lüzumlu takyitleri düşünmüştür. Pek yakında neşir ve tebliğ edilecek "Türkiye Halk İştirâkiyûn Bolşevik Fırkası" nizamnâmesinde de bu kayıtlar tekrar edilecektir. Yeni Umumî Merkezce kabul olunan parola "Emek" tir. Bu inkılâptan en çok müstefit olacak köylülerdir. Onları dâima uyandırmalı, teşkilâta bağlamalıdır. Umumî Merkezce yazılacak tahrirat için adres: "Ankara Hayvan Hastahanesi Müdürü Salih'dir!"

Bu tâminin altında, Yeşilordu mühürü ile, mümessili "Salih Hacıoğlu" ve "Kâtibi Umumî Edhem" imzaları vardı.

— 51 —

aliyet ve sevkıyat vardır. Burada da
ettiği anlaşılıyor. Memleketin zararına
sıra netice vermek lazımdır. Mec-
ara müdür Komünist fırkasına mensup
onyaya sevk edilmiş.
İddü esasen Konyaya gidecekti. Nere-
eredeydi?
1 aranarak yakalanmış ve sevk edil-
an tarafından tekrar işgaline, lâyük
büyük tesirleri vardır. Çünkü aşkâr
tamussuzluğa karşı da, ayrıca tertip
ır.
üdafaa elmemelisiniz. Geri çekiliniz.
dafaasına bırakınız.
sizi celseyi de mi menediyorlar?
nibseye girmeden halletmek istiyor-
mlar arkadaşla işe giriştiler. Hü-
olarak yarına kadar halledinmezse
rı değildir ve memleket hesabına
yara kangren olacak ve öyle yap-
caklardır. Garekârane emellerine.
et (Paşa) iş başındadır. Mecliste-
ik isterken, patlıyaacak bombaları
işitecektir. Hem pek gabur işite-
cepheden alâkasını resmen kes-
hiç olmasa hakikati anlatmak
bizi de kurtar. Ben, karşıma
ın şu zulmetten bizzat kuvvetler-
ni, gectiğimiz zahmetleri - ken-
cepheden yine kendi itlicaları
iç isyan ve dış düşman karşı-
küsür İslâm evlâdını ve mese-
sevkedecekleri memleket evlâ-
tışınıyorum. Fakel bu, son

Ethem Bey (Kütahyadan) — Hacı Şükrü Beyin hususi şifresini yanınıza aldırınız.

Reşit Bey (Ankaradan) — Hacı Şükrü Beyin elinden şifre miftahını almışlardır. Buna rağmen açık ve serbest görüreceğiz.

Ethem — Cepheye ait iki rapor şifre ile takdim edilmişti. Alınıp alınmadığının bildirilmesi.

Reşit — Gelmedi ve gelemez. Buradaki irtibat zabıtine ait şifreleri de saklıyorlar.

Ethem — Mustafa Kemal Paşaya hususi şifre vermiştim. Onu da vermediler mi acaba?

Reşit — Kemal Paşanın şimdi size gayet mufassal bir şifresi makine başındadır. Herhalde şifrenize cevap olacaktır. Tabii Paşa ile olan muhabereniz kontrolde değildir. Kuvvetlerimiz nerelerdedir? Buradaki irtibat zabıtının şifrelerini gizlice alkoyduklarını şimdi anlıyorum. Meclis bu hallerden müteessirdir. Bakalım ne yapacak? Her halde sizin ve emsalinizin, orduya tercih edileceği şeklindedir.

Ethem — Edibe meseleden haber ver. Memuriyetinden istifa ederek kendisine bağlı kuvvet ve vesaitle Gökbayrak taburu cephesine gitmesi için hususi adam göndererek haber ver. Geri hizmetleri bıraksın. Memleketin bize taalluk eden mukadderatını yapalım. Münferit bulunmasın.

Reşit — Pekâlâ, haber göndereceğim. Daha bir diyecğiniz var mı? Yahut Düzcde Edibi telgraf başına kendin iste.

Ethem — Telgrafla ya buluruz, yahut da bulamayız. Adam gönderiniz.

Reşit — Telgrafla şifre yazınız. Yirmidört saatte Edipten cevap alamazsan, «sizinle tekrar münasebetimi kesiyorum» diyerek İsmet Beye bildiriniz. Gördese düşman girmiş midir? Burada başka entrikalara vakıf oluyorum. Münakaşalarımız devam ediyor. Henüz neticeye varamadık.

Ethem — Düşman Gördesi maatteessüf tekrar işgal etmiştir. Yine kendilerinden haber veren var. Conupta Ali

beyde de şiddetli faaliyet ve sevkîyat vardır. Burada da gizli şekilde devam ettiği anlaşılıyor. Memleketin zararına çıkacak bu karışıklığa süratle netice vermek lâzımdır. Meclisçe ne yapılıyor? Kara müdür Komünist fırkasına mensup olduğu için olacak, Konyaya sevk edilmiş.

Reşit — Kara Müdür esasen Konyaya gidecekti. Nereden sevk edilmiştir? Neredeydi?

Ethem — Afyonda aranarak yakalanmış ve sevk edilmiştir. Gördesin düşman tarafından tekrar işgaline, lâayık olmayan bu vaziyetin büyük tesirleri vardır. Çünkü aşikâr olarak iltizam edilen namussuzluğa karşı da, ayrıca tertip almak mecburiyeti vardır.

Reşit — Katiyen müdafaa etmemelisiniz. Geri çekiliniz. Kahraman fırkaların müdafaasına bırakınız.

Ethem — Mecliste gizli celseyi de mi menediyorlar?

Reşit — Evet. Gizli celseye girmeden halletmek istiyorlar. Muhalif mutabık yirmibeş arkadaşla işe giriştiler. Hükümet nezdinde hususi olarak yarına kadar halledilmezse gizli celse yaptıracağız.

Ethem — Bu akıl kârı değildir ve memleket hesabına yanlış düşünülüyor. Sonra yara kangren olacak ve öyle yapmak isteyenler nadim olacaklardır. Garezkârane emellerine kâinatı kurban edecek Refet (Paşa) iş başındadır. Mecliste kiler işi milletten saklamak isterken, patlıyacak bombaları İngiltere bile maatteessüf işitecektir. Hem pek çabuk işitecektir. Evvelâ Refet Beyin cepheden alâkasını resmen kestirmek elzemdir. Memlekete hiç olmazsa hakikati anlatmak suretile vebalden kurtul ve bizi de kurtar. Ben, karşıma gelecek ifsad edilmiş ve esasen şu zulmetten bizar kuvvetlerden çekinmiyorum. Memleketi, çektiğimiz zahmetleri - kendi hesabıma - kurban ettiğim, cepheden yine kendi ilticaları ile ayrıldığı zamandanberi iç isyan ve dış düşman karşısında şehit verdiğim beşyüz küsur islâm evlâdını ve mesele anlaşılana kadar gafletle sevkedecekleri memleket evlâdından harp dışı olacakları düşünüyorum. Fakat bu, son

Ethem'le Nazım Bey'in başka bir meseleden de aralarının açık olması gerekir. Nazım Bey, 4 Eylül 1920'de Refet Bey'den fazla oy alarak Dahiliye Vekilliği'ne seçilmişti. Mustafa Kemal ise komünist eğiliminden ötürü onu bu görevde istemiyordu. Nazım'ı istifa ettirme işi, emri altında o zamanın en vurucu askerî gücünü bulunduran Ethem'e havale edildi. Ethem şöyle demektedir:

«Ben Nazım Bey'i tanımıyordum. Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'i değil de, Refet Bey'i bu makamda istiyormuş; Nazım Bey, vatan için tehlikeli fikir ve hareketlerin sahibi imiş. Ekseriyet bu düşünce-de idi. Ve bunlar içinde eskiden dostum olan Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü de vardı (...) Hususî surette bu meseleye müdahale etmemi istiyorlardı.»

Sonunda Ethem, Hacı Şükrü aracılığı ile Nazım Bey'e istifa etmesi için haber gönderir. Nazım Bey istifa etmek zorunda kalır. Mustafa Kemal, ertesi gün Ethem'e teşekkür eder³⁴.

Ethem, Eylül 1920'de, Anadolu'da komünizm akımının en etkili olduğu günlerde, Bolşevizm lehine bir demec de vermiştir. Açıksöz gazetesinin yaptığı iktibasa göre, Eskişehir'de yayımlanan Yeni Dünya gazetesinin bir yazarını «Evvelki gece Ankara'dan Eskişehir'i teşrif buyuran Ethem Beyefendi, dün lütfen kabul buyurmuşlar» ve sorulara cevap vermiştir.

Ankara'ya hastalığı sebebiyle gittiğini, Meclis'e gidemediğini, Rusya'dan gelen Süleyman Sami Bey'le «maalesef» görüşemediğini, çünkü onun Ankara'ya varışından önce gitmiş bulunduğunu söyledikten sonra Ethem'le muhabir arasında şu konuşma geçmektedir:

³⁴ CEH, s. 102. Hasan İzzettin Dinamo, bu olayı Kutsal İsyân'da hikâyeleştirmiştir. Mustafa Kemal de Nazım Bey'in istifa ettirilmesi olayını Nutuk'ta (tabii, Ethem'in bu işte kullanılmasını atlayarak) anlatmıştır (Söylev, C. II, s 369-371).

— Bolşeviklik ve Süleyman Sami'nin Ankara'da ne gibi tesiri olmuştur?

— Tabii iyi ve hatta fevkalade³⁵.

— Ankara'da temas ettiğiniz mebuslar üzerinde hüsnü tesiri görülmüş mü?

— Heyet-i mebuslardan çokları üzerinde; mamafi ben fikren, zihnen yorgun olduğum için bu mesele ile lüzumu kadar alakadar olmağa vakit bulamadım. Hatta cepheden uzaklaştığım için Ankara'da müteessir bile oldum ve görüyorsunuz ki hemen avdet ettim. Şimdi müsterihim. Çünkü cepheye daha yakın bulunuyorum. Cephe ile daha ziyade alakadar olabiliyorum. Ve cidden çok muazzep olmuştum.

— Bolşeviklik [in] cihanı istila edeceğine zatiâtileri de Ali Fuat Paşa Hazretleri gibi kani bulunuyor musunuz?

— Evet, Bolşeviklik cihanı istila edecektir. Biz onu

³⁵ Sözü edilen Süleyman Sami, başında Mustafa Suphi'nin bulunduğu Türkiye Komünist Partisi tarafından 1920 yazında Anadolu'ya gönderilmişti. Genç bir subay olan S. Sami, 21 Ağustos 1920'de Eskişehir'e, oradan Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal'e Mustafa Suphi'den mektup getirmiş ve onun cevabını geri götürmüştür. Süleyman Sami bu ziyaretleri sırasında mahallî komünistlerle de görüşmüş, Komünist Partisinin örgütlenme imkânlarını, Türkiye'de Bolşevik programının ne gibi değişikliklerle uygulanabileceğini araştırmıştır. Süleyman Sami, daha sonra Mustafa Suphi ile Türkiye'ye döndü. Ancak, bu yolculuk sırasında Erzurum'da alıkonarak Trabzon açıklarındaki ölümünden kurtarılmıştır; veya Goloğlu'nun yazdığı gibi «Biraz bahane ile heyetten ayrılıp Erzurum'da kalanlardandır.» Çeşitli kaynaklarda değinildiği gibi, Süleyman Sami'nin gerçekte bir İttihatçı olup o sıralarda revaçta olan Bolşevizmi bir araç olarak kullanmak istediği, bunun için Mustafa Suphi ile geçici bir birlik kurduğu kuvvetle ihtimal dahilindedir. [Bkz. Mete Tunçay, a.g.e., s. 183-206; Samih Çoruhlu, «İstiklal Savaşında Komünizm Faaliyeti», Yeni İstanbul, 14 Temmuz 1966; Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru (Ankara 1971)] s. 41.

layık olduğu hisle karşılayıp kabul edersek, memleket herhalde mesut olacaktır. Emin olunuz, Bolşevizm, hali hazırda içinde bulunduğumuz felaketten ziyade istikbalimiz için daha müsmir ve daha nafi olacaktır. Şimdi memleketi kurtaracak, istikbalde hayat ve saadet-i beşeriyeyi temin edecektir. Bolşevikliği ilan etmezden evvel, bu masum millete hain ve katil düşmanımız Yunan'la nihayete kadar mücadele esasını kabul ettirmeli, sonra hemen ilanı etmeli fikrindeyim. Mamafî, sadece Bolşevik olmakla iş bitmez. Çok propagandaya ihtiyaç vardır.

— Bolşevikliği, memleket ve milletimiz için çare-i necat olarak kabul buyuruyorsunuz?

— Şüphesiz. Bolşeviklik, yegâne çare-i halas ve felahımız olacaktır. Yine tekrar ediyorum ki, yalnız ilan kâfi değildir.

(Bu esnada muharririmiz orada hazır bulunan Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Bey'e hitap etmiştir.)

— Zatiâliniz, hem mebus bulunuyorsunuz ve hem Mustafa Kemal Paşa'nın mukarribi [yakını] bulunuyorsunuz. Büyük Millet Meclisi reisi bu hususta ne düşünüyorlar?

— Paşa'nın namına idare-i kelim selahiyetini haiz değilim. Kendi mütalaamı söylemek lazım gelirse, Bolşeviklik bizim için bir halastır. Yalnız ilandan evvel bütün memlekette esash tatbikat yapabilmek için de çok çalışmak, iyi çalışmak elzemdir.

— Vakit geçmez mi efendim?

— Hayır, tatbik-i ilan derhal yapılabilir.

— Millet Meclisi azası bulunan diğer rüfekanız böyle düşünüyor mu efendim?

— Onlar da düşünüyorlar ki, yeni bir Halk Zümresi teşekkül etti.

— Bu zümre, Millet Meclisi reisi ile alakadar mıdır?

— Şüphesiz, Mustafa Kemal Paşa halkçıdır.

— Biz Halk Zümresi'nin programını gördük, ihtiyacı temine kâfi değildir.

— Halihazırda program yoktur, elde bir proje vardır. Ve bu proje mecliste müzakere ve tasvip edil [dik]ten sonra tabedilecektir.

— Bize Halk Zümresi'nin teşkili siyasi bir manevra gibi geliyor.

— Hayır, bilakis memleketin hazmedeceği surette bir program yapılacaktır.

(Hacı Şükrü Bey'i müteakip muharririmiz Ethem Beyefendi'ye hitap etmiştir)

— Beyefendi, zatiâliniz Halk Zümresi'nin programını tetkik buyurdunuz mu?

— Hayır, tetkik etmedim.

— Cephelerde vaziyet nasıldır?

.....³⁶

Bu mülakattan, o günlerde Anadolu'da milli kurtuluşçular arasında Bolşevizmin ne kadar güçlü bir rüzgâr estirdiği anlaşılmaktadır. Seyyare-i Yeni Dünya muhabiri, Bolşevizmin geç kalınmadan ilanı taraftarıdır. Ona göre, Ali Fuat Paşa Bolşevizm'in cihanı istila edeceği görüşündedir. Ethem ile Hacı Şükrü de aynı görüştedir. Bunun ilan edilmesi için biraz hazırlık yapılmasını, Bolşevikliğin bünyemize uydurulmasını savunuyorlar. Bunlar yapıldıktan sonra ilan işi kolaydır. Hacı Şükrü, dolaylı olarak Mustafa Kemal'in de bu fikirlere taraftar olduğunu söylemektedir. Millet Meclisi üyeleri de bu gö-

³⁶ Açıköz, Nu. 81, 27 Eylül 1921: Haberin başlığı şöyledir: «Milli Kahramanımızla Mülakat, Eskişehir'de münteşir Yeni Dünya refikimizden: Ethem Beyefendi, iyi tatbik edilmek şartıyla bu memleket ve bu millet [in] ancak Bolşevikliği kabul etmekten başka çaresi kalmadığını beyan etmişlerdir.»